

**Igazak modorában** Csontos János:  
 Para – Hódolat a magyar  
 költészetnek  
 Magyar Napló, Bp.,  
 2007.

A *Para* könyvcím értelmezéséhez fellapoztam a Bakos Ferenc-féle *Idegen szavak szótárát*. A *para-* „szösszetételek előtagjaként a vele összetett fogalomnak vmihez való hasonlóságát, mellérendeltségét v. vmi ellen való felhasználását jelöli” – közli a szógyűjtemény. A *parafrázis* pedig „vmilyen mű tartalmának saját szavakkal történő elmondása, átfogalmazása”. Az utóbbi meghatározás így bővíthető: az irodalmi parafrázis olyan kifejezőmód, amelynek írója egy másik szerző stílus eszközeit veszi igénybe. Ha az utánczott művet komolyan kezeli, akkor *hommage*-ről, hódolatról vagy tiszteletadásról beszélhetünk, ha pedig ironikusan színelleli modorát, akkor *persziflázst*, *paródiát* emlegetünk. A megtévesztésig vitt utánczatot – amely nem részleteiben, hanem összhatásában emlékeztet az eredetire – a más költőkkel azonosuló Weöres Sándor nyomán *át-hallásnak*, más szóval *beleélésnek* nevezném. A fogalomkörbe tartozik a Queneau-féle humoros *stílusgyakorlat* is, melyben egy gondolat hozzá nem illő stílusváltozatokban jelenik meg, és olyasféle hatást kelt, mintha operaáriát énekelnénk a trafikban arról, hogy kérünk egy skatulya gyufát; ezt Somlyó György honosította meg nálunk. A határ nem éles a parafrázis változatai között. Abban egyeznek, hogy mind valamely meglévő irodalmi műhöz kapcsolódik.

Csontos János sokféle módját vonultatja fel a parafrázisnak, mert indítéka is sokféle. Költői indulása óta tudja, hogy a költészet nem csupán valami csudaeredetiség, hanem bizonyos fokig megtanulható mesterség is, amelynek fogásait el kell sajátítani az idősebb mesterektől és a honi, külföldi klasszikusoktól. Ők sem röstelltek elődeik utáncgatását – Catullus például egyszerűen latinra fordította Szapphó legismertebb szerelmes versét, és joggal volt büszke teljesítményére. A római költők művei telis-tele vannak utánérzésekkel, olykor egymás verseit is lekoppintották. A reneszánsz poétái azt tartották virtusnak, ha költeményeik hasonlítottak az antik mesterekére.

Ez azért fontos, mert Csontos János manierista költő, aki minél szigorúbb szabályok szorítását vállalja magára, annál felszabadultabban fejezi ki magát. A manierizmus azért is jó szó, mert benne rejlik a *manír*, a modor. A *Para* versei régiek *modorában* szólnak újabb érzelmekről, s mintegy eléneklik a költő véleményét a mai világról. Ha a középkorban élne, s nem költő és új-

ságíró volna, páncélosan és leeresztett sisakrostéllyal vívna, s úgy érezné magát elemében. A régiektől és az idősebb kortársaktól kölcsönzött formaruha növeli költői erejét. Miközben másokat utánoz, merész vágásokkal, szokatlan szókapcsolatokkal kísérletezik. Közben sok öniróniát is kifejez, hogy feloldja azt a nehezen áthidalható távolságot, amely ő és a régiek önazonossága között feszül.

Tudja, hogy a hasonlóságot versben előidézni bravúr, legalábbis akkor, ha nem közönséges kopírozásról van szó. A „posztmodern vendégszövegek” kiábrándító példái (könyvoldalakra rúgó átvételek idézőjel nélkül és hasonlók) kissé megtépázták az utánczatok tekintélyét. A parafrázis költészetét a XX. században minálunk nem a szöveg-vendéglátóipar, hanem a tárgyi közvetítőt igénylő *objektív* költészet, valamint a népi és régi költészet elemeit adaptáló (alkalmazó) líra tette naggyá.

Csontos öt évvel ezelőtti gyűjteményes kötete, a *XL* (negyven) már jócskán előlegezte a szerző parafrázisteremtő hajlamát: egy líratörténeti antológiára való régebbi költő stíluselemeit vonultatta föl. József Attila töredékeinek módszeres kiegészítései valóságos versrekonstrukciónak mutatják (ezek kötetben még nem jelentek meg). Vas Istvántól kölcsönzött szóval „színészlelkű” költőnek is nevezhetném, aki szívesen alakít más költőket. Mostani könyvében főleg arra a fölismerésre épített, hogy sajátos esztétikai hatást kelt a régi stíluselemek alkalmazása időszerű mondandóra. Azt sugallja, hogy a pillanatnyi érzés vagy az egyszeri alkalom szülte ötlet valójában örök érvényű, hiszen száz vagy ötszáz évvel ezelőtti mester munkamódszerével hitelesíti. Érdekesen hat, ha például a mai társadalomról Bornemisza Péter vagy a *Vanitatum vanitast* író Kölcsey hangnemében mond baljóslatú ítéletet, ha Arany János *Epilógusa* nyomán fejezi ki saját költői tevékenységével kapcsolatos kétségeit, vagy ha egy régebbi virágének modorában ír szerelmes verset.

A *Para* című kötet kis magyar költésztörténeti gyűjtemény. Az ötszáz éves virágénektől („Virág, tudjad, tőled el kell mennem...”), Sylvester Jánostól és Bornemisza Pétertől a 2007 elején meghalt Nagy Gáspárig terjed a különös szellemidézés. Ahány vers, annyiféle módja a megjelenítésnek. Kötetét költői ujjgyakorlatnak is érzem; mint mikor egy zongorista szabadon csapong Bakfark Bálint, Liszt Ferenc és Bartók Béla között, és egy kis modern dzsesszmuzsikát is belerögtönöz a futamokba. A költő igénybe veszi játékához kedvelt munkamódszerét, a számmisztikát: negyvenötödik évét negyvenöt versparafrázis gyertyagyújtásával ünnepelte meg. Játékot mondtam, s az ilyen formaötletekből születő költészet egyik alapindítéka a játék, belefelejt-

kezés a kedvencek műveibe, ugyanakkor költői izommutogatás, a mesterségbeli fölkészültség csillogtatása.

Sokszor komolyra fordul a költemény tétje. Csontos János gyakran társadalmunk égető gondjainhoz hajlítgatja a régiek veretes szavait: „Földjeinket bírják zsebben az germánok, / Cégeidet jenkik, francúzok, jappánok, / Vajon mikor leszen Budán maradásom?” – írja az ország erkölcsi viszonyait ostromozó Bornemisza modorában. Zrínyi-utánzata a kötet átfogó jellemzésére is alkalmas: „...Most inkább mesterek kipróbált versével // Eszmét s modort éneklek, örök hatalmát / Szónak és zenének, nyelvnek nagy árját, / Ama nagy könyvtárnak kórusi hangját, / Melynek Európa nem érti bravúráját” – a magyar költészet ezernyi egyéni változathoz egybeálló összhangját szeretné megszólaltatni. Poétáink – politikálók és politikától tartózkodók – közös óhaja Janus Pannonius óta, hogy szavuk a nemzet jó hírét és fennmaradását szolgálja. A mai költő ezért írhatja könyvének alcímébe összefoglalóan: „Hódolat a magyar költészetnek”, és a társadalom ostromozásával hódol elődei szellemének. Batsányi híres versét, melyet *A franciaországi változásokra* írt a jakobinus költő, *A globális klímaváltozásokra* váltja. *À la manière* Fazekas Mihály – azaz Fazekas Mihály modorában – merészen vétőzik múzsáikhoz a XX. századi magyar történelem csapásaiért és azok médiabeli tálalás-módjáért: „jólétünket elbeszélő / korhatáros borzalom / téged sztárol a közernyő / csak semmi forradalom”. A Juhász Ferenc-parafrázis alig emlékeztet a vers névadójára, a hazának szóló, féltő szemrehányás mégis hitelesíti: „Szabad adóznod szájtól vont falattal, / dicsérni bátor aranyhordát – / a lúzereket villany-karamba / gyűjtötted, Magyarország.” Juhász sosem ennyire „közéleti”, Fazekas Mihály sem volt az, Csontos viszont igen, s ezek az ő versei. Nemes Nagy Ágnes *Mesterségemhez* című ars poeticájának átiratában Orbán Ottó replikájával („mesterségem, te ronda”) vetélkedik („mesterségem, te átkozott”). A „Mesterségem, te gyönyörű”-t ő is megkérdőjelezi, de aztán kétszeresen is jóváhagyja. A parafrázis dalmába a nemzeti költő hitvallását csomagolja, noha a költőasszony „csupán” klasszikusaink megbecsülésével, erkölcsi állásfoglalásaival és nyelvi értelemben vett *jó magyarságával* adózott a nemzet génuszának.

Csontos a saját mondandóját fejezi ki parafrázisaival. Olykor csak egy-két motívummal érezteti: az utánzás örvén alkotott eredeti művet – az igényesen megformált Szabó Lőrinc-szonettből csupán az „egészen semmiért” szókapcsolat utal a műforma nagymesterére, de a létezés, a mulandóság és a megmaradás esélyeit feszegető versgondolat csakugyan a mű modelljére vall.

Érdekes a Csoóri-parafrázis: a többrészes vers elején a pályakezdő kötött formájú verseit idézi meg, majd a

továbbiakban *montázsszerűen* halmozza a szabadversíró Csoóri Sándorra valló képeket, s kétséget kelt bennem, hogy vajon az eredeti versekből szemelgetett-e, vagy csak nagyon találóan utánozza a merész metaforák költőjét. Egy-egy metaforában fölismerem az eredetit (a „szemérmük szép rejtekhelye” a *Lassú, májusi esőből* való), de mindet nem tudnám kapásból ellenőrizni. A „hosszú hajú, meleg esők”, a „Tankágyúcsövek dérütöttek”, a „mohába fulladt köhögés” vagy az „orgyilkos remény” mindenképp telitalálat. A parafrázisban csak az erős, szokatlanul használt igéket keveslem, pedig ezek is jellemzőek Csoóri versépítkezésére.

Az *Egy mondat a zsarnokságról* parafrázisát akár versenyműnek is nevezhetném, hiszen sok átiratot olvastam már a nagy költeményről, Nagy Gáspártól Tornai Józsefíg. Csontos helytáll a versengésben – ő nem a *szabadság-rabság*, hanem az *igazság-hazugság* ellentéppárra hangszerelte az ismerősen kattogó jambikus sorok magyarosan is tagolható tirádáit.

Két-két parafrázissal nyilván kedvenceinek adózott; Babits a hit és a hűség verseire ösztönzi – lehet, hogy nem ezek a leghívebb utánzatok, de a legjobb Csontos-versek közé tartoznak (*Zsoltár felnőtthangra, Jónás második imája*). József Attila szellemét jobban is megszólaltatta már, főként szonettkoszorúiban; ezt a műformát *A Kozmosz éneke* írója honosította meg.

A *Szeptember végén* modorában írt vers fölvet egy kérdést: vajon szerencsés dolog-e a travesztíáig torzított utánzat, amikor a cél nem paródia – például a kísértetromantikába hajló remekmű modorának tréfás megkérdőjelezése –, hanem az önkifejezés. A szójátékszerű elferdítések nélkül a testi gyarlóságokra célozgató kabaréhumor színvonalára húzzák le az átiratot – a *tetemimre* helyett írt *totememre* még erőltetett is; ezúttal csak a jól pörgő anapestusok jelzik a formaművészt. Kiemelném viszont a számomra is emlékezetes Bella István-verset, az *Arccal a földnek* címűt – ez remekül szemlélteti a *költői rájátszás* művészi rangját. A megidézett Bella-vers történetesen maga is egy klasszikus mű továbbgondolása – Zrínyi-mottóval indul, s a „Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó” utal a költemény tárgyára, a kétszeri Nagy Imre-temetésre. A Bella-vers emléket állít az 1958-ban barbár rítussal elföldelt hősnek, hősnöknek. A gyűlöletet kifejező elföldelési módot képekkel teszi felejthetetlenné, és tudatosítja, hogy a halottgyalázás az áldozatokat hőssé, a hóhérokat pedig gyalázatosá teszi.

Csontos János *kreatív átiratoknak* nevezi parafrázisaikat. A Bella-utánzat alapján én ezt a definíciót is megszavaznám: adott művek ihletett értelmezései.

Alföldy Jenő